

El "Tomo Segon" de les Instruccions per a l'ensenyança de minyons de BALDIRI REXACH

per
Salomó Marquès

BALDIRI REXACH I LES «INSTRUCCIONS»

«D'un quant de temps ençà, en el món de la pedagogia nostrada aparegué un nom, fins fa poc, oblidat gairebé del tot i desconegut. Aquest nom, aquesta figura, modesta, humil, austera, és Mossèn Baldiri, fill de Bell-lloch (Girona), rector de Sant Martí d'Ollers (del mateix bisbat), on, durant cinquanta un anys, féu de mestre d'estudi, i on, racionalment, hom creu que va escriure el seu famós llibre **Instruccions per l'Ensenyança de minyons** aparegut, per primera volta, l'any 1749, i del qual se'n feren moltes edicions, que comptaren força milers d'exemplars» (1). Aquest és el text que encapçala el programa editat pel Comitè Organitzador de l'Homenatge a Mossèn Baldiri Rexach l'any 1923. Homenatge que li reteren els mestres i entitats culturals catalanes en nom del País.

L'obra pedagògica del mestre de minyons era redescoberta quasi dos segles més tard de la publicació de les **Instruccions**. Hom feia especial ressò del principi clarament manifestat per Rexach que l'ensenyament s'ha de fer en la llengua del poble. Els diaris i revistes del Principat dedicaren durant aquest any de l'homenatge (1923) diversos articles a ressaltar la personalitat pedagògica del rector d'Ollers, no cal dir el notable paper que hi tingueren els diaris i revistes gironines.

A més de la seva indiscutible catalanitat, tot-hom coincidia a presentar Rexach com la figura més rellevant de la pedagogia catalana del segle XVIII pel que pertoca a l'ensenyament elemental. Les **Instruccions** són de lectura obligatòria a tot aquell que vulgui conèixer la nostra història pedagògica.

Rexach publica el llibre mogut per l'obligació que sent com a «Pare de República» (2), ja que aquests «estan obligats per rahó de son ofici, à procurar lo be publich, lo qual, com havem dit, dependeix de la bona educació dels Minyons» (3), per això «he resolt, per compliment de ma obligació, compondrer la present Obra per la instrucció dels Minyons de ma Parroquia, y darla al publich, perque així puga ser útil à tots los del Bisbat, y de toda la Provincia» (4); una mica més endavant recalca... Y perque los Mestres comuns, y dels Pobles Aldeans (per amor dels quals principalment se ha treballat esta Obra)...» (5). Ens trobem, per

1. COMITE ORGANIZADOR DE L'HOMENATGE A MOSEN BALDIRI REXACH, **Homenatge a Mossèn Baldiri Rexach, mestre d'estudi del segle XVIII**, Barcelona, Arts Gràfiques, S. A., 1923, p. 7.
2. Per ell «Pare de República» —a nivell de poble— són totes les persones que tenen autoritat: batlle, consellers, rector...
3. REXACH, Baldiri, **Instruccions per la ensenyança de minyons**, edició de l'any de l'homenatge, Barcelona, Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana, 1923, p. 19.
4. Ibidem; p. 20-21.
5. Ibidem; p. 43.

Mas Rexach
de Bell-lloc

tant, amb un llibre escrit pensant en la instrucció dels minyons de les escoles —parroquials o no— i també pensat pels mestres dels pobles rurals.

En les **Instruccions** hi ha mesclats principis generals amb recomanacions pedagògiques de tipus eminentment pràctic, ultra alguns continguts concrets sobre l'ensenyament de diverses llengües: català, llatí, espanyol, francès i italià; i també nocions sobre retòrica i eloqüència, amb nombroses cites de filòsofs de l'antigor.

EL MANUSCRIT

Doncs bé, resulta que no fa molt s'ha trobat una segona part manuscrita a les **Instruccions** (6). Es el manuscrit 136 de la Biblioteca del Seminari de Girona, un volum de 458 pàgines sense numerar, de lletra clara amb nombrosos afegits i correccions. Porta aquest títol: «Instruccions pera la ensenyansa de Minyons - Tomo Segon - Escrit per lo Rnt. Baldiri Rexach Prev. y Rr. de la Iglesia parroquial de Sant Martí de Ollés, bisbat de Gerona». Està enquadrat en pasta i llom de pergami, trobant-se en bon estat de conservació.

Quant a la data del manuscrit Rexach ens dona —a través dels molts exemples que acompanyen les explicacions del text— diferents dates que fan que puguem creure amb seguretat que en tenia acabada una part quan s'imprimí el primer volum l'any 1748. La primera data que hi consta expressament en el manuscrit és de l'any 1745. Les correccions i afegits posteriors, fins l'any 1759, ens indiquen que el treballà durant llarg temps.

6. Vegeu PRATS DOMINGO, Modest, «Descobriments d'un manuscrit del segle XVIII», *Presència*, núm. 359, Girona 8 de novembre del 1975; p. 23.

CONTINGUTS

El manuscrit consta de quatre parts —desiguals en extensió— en les quals es tracten:

I — Matemàtiques:

- a) Geometria,
- b) Aritmètica,
- c) Cant i Música,
- d) Astronomia.

II — Lògica.

III — Física:

- a) «De lo que són los minyons y demás hòmens,
- b) Del món,
- c) «De las cosas més comunas de la campanya:
del cel,
plantas,
flors,
fruyts,
arbres,
animals, peixos, aucells, i animals
de terra,
foch,
terra,
aygua,
aire».

IV — Geografia:

- a) Europa,
- b) Asia,
- c) Africa,
- d) Amèrica,
- e) Terres Polars.

Explano una mica aquests continguts i, malgrat que pugui suposar un excés de textos de Rexach, ho faig amb cites del manuscrit per conservar-ne l'originalitat.

I — Quant a les Matemàtiques —que ja havien estat anunciades en les **Instruccions** (7)— creu que «Totas las cosas físicas y naturales se poden reduhir a la mathematica: y aixís se troben auxthors que tràctan la física y la medicina segons los principis de la geometria, però regularment convenen los auxthors en dividir la mathematica en quatre parts que són Geometria, Arismètica, Música y Astronomia» (p. 5) (8). L'objectiu d'aquestes diverses parts és el següent: «La Geometria, que ensenya à midir, y disposar las cosas extensas; la Aritmètica, que ensenya de comptar; la Música, que ensenya de donar diferents infleccions, ò modulacions à la veu; la Astronomia, que ensenya lo moviment, y curs dels Astros» (9).

Les matemàtiques són fonamentals ja que com que «sempre proceheix de veritat a veritat», sobre «veritats claras y demostradas, inferint y travent immediatament unas de las otras» fa que els minyons s'habituin a «discòrrer bé» i que es tornin «de tal ingeni y vivesa, que acostúman essent ingeniosíssims y habilíssims per a tot» (p. 4).

Pel que respecta a la Geometria es limita a exposar el pensament d'Euclides: «Resumen de los elements y principis geomètrichs d'Euclides» és el subtítol d'aquest apartat. Parla dels dotze llibres euclidianos, però el setè, vuitè, novè i desè no els tracta «ja que no conténan cosa útil per las mathematicas, sinó una vana curiositat; y així comunament déxan de tractar-los los comentadors d'Euclides» (p. 29).

L'apartat de l'Aritmètica conté les quatre operacions fonamentals: sumar, restar, multiplicar i dividir, més la regla de tres. És important per la gran quantitat d'exemples que s'hi troben «exemples útils que manifestan la utilitat de la arismètica» (p. 56).

Seguint l'esquema del quadrivi, Rexach considera la Música com integrant de les matemàtiques. Aquest apartat no és escrit seu, a excepció de les dues pàgines introductòries en les que parla del valor i la importància del cant i la música per a l'esperit humà. «Posarem aquí un petit tractat de la solfa per lo cant pla que a petició mia compongué lo R.P.Fr. Llorens Melich, servita, essent prior del convent de Sant Martirià de Banyoles, perquè no faltàs en est llibre esta instrucció» (p. 67). L'acaba amb una plana dedicada als instruments musicals.

L'astronomia la subdivideix en dues parts: una primera referent als planetes, estels i cometes, i la segona sobre l'art de «computar lo temps». En tot aquest tema són constants les referències a Déu, al Creador, a la Providència, a l'home que ha de ser agraït davant l'ordre de l'univers..., com també augmenten notablement les cites i referències a diversos autors: Ptolomeu, Copèrnic, Tycho Brahe, Riccioli, Cassini, Feijoo...

II — La lògica és el meu breu dels quatre grans temes del manuscrit (20 pàgines). Rexach la pensa com «un art o sciència que nos dirigeix en les operacions de nostre enteniment, perquè judiquem bé de las cosas y no errem lo judici que havem de fer d'ellas. Aquest és lo fi de la lògica, y tots los artificis y discursos que se ensenyan en la lògica se ordénan a que el home judiquia bé» (p. 129), així doncs, per tal que «los minyons tingan aquest art y sàpian judicar bé, los donaré aquí alguns avisos y reglas ab que se poran regir per formar un bon judici de las cosas que hauran de judicar» (p. 129).

III — Els tres articles amb els que divideix la Física —a) «De lo que són los minyons y demás hòmens; 2) Del món; 3) «De las cosas més comunas de la campanya»— estan impregnats de pensament religiós, hi ha més una actitud moral que no pas científica. De fet per a l'autor la Física és un mitjà a través del qual l'home «sabrà y contemplarà las maravellas que el poder divíno ha obrat en todas las cosas per nostre amor» (p. 120). En aquesta mateixa línia clou l'apartat amb aquest text: «Aquesta és la física que los minyons deühan apèndrer perquè en las cosas que vèuhan, òuhan, séntan y tócan, sàpian elevar son esperit a la concideració y amor de nostre Déu y Senyor (...). Viu, pues, lector amat de modo que en esta vida lo conegas y reconegas en sas obras y en l'altra vida en Ell mateix. Amen. Laus Deo» (p. 250).

IV — La Geografia ocupa, pràcticament, tota la segona part del manuscrit —dues-centes vint pàgines—. En les **Instruccions** diu que «per medi de la Geografia (l'infant) sabrà las cosas que hi ha en los altres Regnes, y Províncias, y com se regeixen los Estats, los Comuns, y los Particulars. Lo que és molt útil als que han de viatjar lo mon, y molt deleytós à tots los que professan las lletas» (10).

Precedida d'una breu introducció sobre l'interès dels coneixements geogràfics, explica primerament alguns termes: illa, península, estret, golf, cap o promontori, continent, costa o terra marítima, desert, regió, país... seguidament descriu les diverses parts del món a partir de l'es-

7. «Y porque tots los Mestres, singularment aquells que ensenyan en los Pobles Aldeans, pogan donar son Deixebles una instrucció general de las Mathematicas, y ciencias humanas, los donarem mes avant algunas instrucciones, ab que se podran instruir en ellas, y enseñarlas a sos Deixebles», REXACH, Baldiri, **Instruccions...**; p. 32-33.

8. Els números entre () fan referència a las pàgines del manuscrit.

9. REXACH, Baldiri, op. it.; p. 6.

10. Ibidem; p. 104.

quema que ell mateix ha fet en la introducció parlant de la utilitat de la geografia «perquè primerament sab ahont estan situats los regnes, províncias, ciutats, vilas y llochs. Segonament sab quina llengua se parla. Tercerament sab de quina religió són y quins costums obsérvan. Finalment, per la geografia, un sab la extensió, poder y grandeza que ténan los regnes, províncias, ciutats, vilas y llochs, y la distància que hi ha de un a l'altre; y las cosas marevellosas que se encóntran en ells» (p. 253). Aquests són els continguts concrets de la geografia, adornats alguns que altra vegada amb detalls curiosos p.e. quan parla de les repercussions del terratrèmol de Lisboa l'any 1755 que foren la causa que a la font del Noguer de Segueró (Beuda) sortís l'aigua bruta durant unes hores.

FONTS I INFLUENCIES

Al llarg del manuscrit són nombroses les cites de la Sagrada Escripura. No oblidem que Rexach era capellà i utilitza sovint l'Escripura per enfortir les seves afirmacions i si s'escau ho reforça —a més— amb textos del Conc. Tridentí.

Per altra part en el tractat de Geografia hi ha abundor de noms com Bresil, Sueda, Magellanes, Xili... que ens indueixen a creure que Rexach tenia —com a mínim— llibres de consulta francesos quan treballava aquest segon volum.

Les cites concretes del manuscrit són: el P. Feijoo a qui Rexach considera molt (11), acudint diverses vegades a textos del **Teatro Crítico** per recolzar les seves asseveracions; cita també al P. Ferrer i la seva **Summa Moral**, a Sor Maria Jesús de Agreda amb la **Mística Ciudad de Dios**, el P. Rodríguez de Beruel amb la **Palestra crítico-médica**. Hi ha, però, altres autors dels quals només ens diu el nom, sense cap referència concreta a textos p. e. el P. Regnault, Copèrnic, Tycho Brahe, el P. Riccioli, el P. Mariana, el P. Sarmiento...

Nicolau d'Olwer escrigué, parlant de les **Instruccions** i de B. Rexach: «Són el fruit de la seva llarga experiència en el Magisteri Parroquial, de la seva amor a la llengua i al poble de Catalunya i de la llarga meditació d'un llibre que, editat per primera vegada a París l'any 1726, encara hi era reeditat en 1884, vull dir, el «*Traité des études ou de la manière d'étudier et d'enseigner les belles lettres*», de Charles Rollin» (12).

Rexach no solament medita l'obra de Rollin, sinó que en tradueix llargs fragments. En les **Instruccions** —en nota a peu de plana— ens diu que el cap. 12 és tret de Rollin. En el manuscrit ara presentat no hi ha cap nota indicativa, però continua pouant —en molts temes— de l'obra del port royalista francès.

Hi ha nombrosos fragments que són traducció directa del **Traité des études**, mentre que d'altres en conserven el nervi central. P. e. el text de Rexach que parla dels planetes (p. 22 ss.) coincideix amb l'apartat «*Systèmes du mondée*» de Rollin; en el capítol de la Física que tracta «*De las cosas més comunes de la campanya*» el text que parla de les plantes és el mateix que hi ha en Rollin quan parla de les plantes en la «*Physique des enfans*»; per altra part les vint pàgines que Rexach dedica a la Lògica (p. 129-149) contenen les idees de fons de l'art. II «*La Philosophie peut beaucoup servir à perfectioner la raison*» de Rollin. Hi ha alguns capítols que tenen idèntics els subapartats. Podem assegurar que Charles Rollin és l'autor que més ha influït en B. Rexach. En aquest sentit és interessant de confrontar els índexs de les **Instruccions** i del **Traité des études** i veure les moltes coincidències.

Aquest lligam tan intens entre Rexach i Rollin no crec que tregui mèrit a l'obra del rector d'Ollers, al contrari! Caldria esbrinar com el rector d'un poblet que no arribava a 100 habitants estava en contacte amb tot el món cultural que es manifesta en el manuscrit.

CLOENDA

La troballa d'aquest manuscrit amb tota la seva riquesa de continguts i de suggeriments és un pas important per anar recuperant el que els historiadors de Catalunya han anomenat «segles de Decadència» i que a poc a poc anem descobrint que no són tan decadents com creiem. Un estudi a fons del manuscrit ens relaciona Rexach amb Ullastra, Bastero, Ifern... eclesiàstics gironins contemporanis que escriuen sobre diversos temes en català en plena època repressiva borbònica. Podem parlar d'un nucli de resistència al govern central? Es un tema que cal estudiar amb més deteniment. Com cal continuar investigant en la Biblioteca i Arxiu del Seminari i d'altres centres municipals, parroquials... per anar recuperant la nostra història, ben segur que les sorpreses poden ser notables. Qui sap si pot trobar-se un tercer volum de les **Instruccions**?, pensem que tant Rexach com Rollin concedeixen molta importància a la Història i en els textos fins ara coneguts de Rexach pràcticament no se'n parla.

11. Sabem que Rexach feia traduir el **Teatro Crítico** al català per un seminarista d'Ollers. Vegeu PRATS DOMINGO, Modest, «La segona part de les «Instruccions per a l'ensenyança de Minyons», de Baldiri Rexach», **Els Marges**, núm. 7, Barcelona, 1976, p. 110.

12. OLWER, Nicolau d., «Per l'homenatge a Baldiri Rexach. Les fonts de la seva obra i la pedagogia port-royalista», **La Publicitat**, núm. 1.542, Barcelona, 1 de juliol del 1923.